

Хатунцева С. М.²⁰

Формування педагогічної компетентності майбутнього вчителя на засадах індивідуалізації професійної підготовки

У статті висвітлено проблеми формування педагогічної компетентності вчителя на засадах індивідуалізації фахової підготовки студентів у вищих педагогічних навчальних закладах. Зазначено, що педагогічна компетентність майбутнього вчителя містить здоров'язберігаючу складову. Особливу увагу приділено характеристиці умінь, що забезпечують її ефективне функціонування. Проаналізовано залежність ефективності реалізації цілей навчально-виховного процесу від сформованих у педагога умінь встановлювати закономірності індивідуального розвитку особистості, яка навчається.

Ключові слова: педагогічна компетентність, майбутній вчитель, уміння, індивідуалізація навчання, професійна підготовка.

²⁰ Хатунцева Світлана Миколаївна, кандидат педагогічних наук; доцент; Бердянський державний педагогічний університет

Постановка проблеми. Процес реформування освіти в Україні та світі зумовили переорієнтацію пріоритетів у системі професійної підготовки фахівців у вищих педагогічних закладах, що пов'язані із запровадженням нових державних освітніх стандартів, наповнених новим змістом професійної підготовки спеціалістів. Складність і динамічність педагогічного процесу зумовлюють значну кількість зв'язків, закономірностей та умов, що забезпечують його ефективність. Вирішення гострої потреби в формуванні професійної компетентності майбутніх педагогів вважаємо доцільним шляхом індивідуалізації фахової підготовки студентів у вищих педагогічних навчальних закладах.

Аналіз досліджень і публікацій. Вирішенню складних теоретичних та практичних питань підготовки вчителів у вищих навчальних закладах присвячені дослідження В. Гриньової, О. Гури, В. Сьвдокімова, В. Лозової, Г. Троцько та інших вчених. Вивченню ступеня кваліфікації педагога приділяли увагу у своїй роботі Л. Коваленко (формування професійних компетентностей учителя), В. Серган, О. Ситник, (підвищення професійної компетентності педагогів), С. Томіліної (професійна компетентність сучасного педагога) та інших педагогів. З позицій акмеології дану проблему вивчали Б. Ананьєв, Н. Кузьміна. Аксиологічний підхід до обраної проблеми застосували В. Гриньова, Т. Боровкова, А. Кір'якова, О. Полякова, О. Федоринів. Проблему індивідуалізації досліджували К. Ушинський, Я. А. Коменський, П. Блонський, С. Шацький. Проблемам індивідуалізації в освіті присвячені роботи А. Алексюка, В. Бондара, В. Гладких, І. Деркач, О. Мороза (підвищення ефективності навчання в цілому). Основи індивідуалізації та диференціації навчання висвітлені у дослідженнях Б. Ананьєва, В. Володька, Є. Климова, О. Леонтєва, О. Пехоти, В. Рибалки, П. Сікорського, І. Унта та інших дослідників. Але залишається невичерпаним потенціал індивідуалізації навчання в процесі підготовки педагога нової генерації.

Мета статті полягає в обґрунтуванні необхідності формування педагогічної компетентності майбутнього вчителя на засадах індивідуалізації професійної підготовки студентів у ВНЗ.

Виклад основного матеріалу. Системно-практичні функції й метапредметна роль педагогічної компетентності привертають увагу сучасних вчених, а різноманітність поглядів вчених залишає цю проблему актуальною та дискусійною. Необхідно зауважити, що спільним для більшості вчених є трактування компетентності у навчанні як набутої характеристики особистості, що сприяє успішному входженню в спеціальність педагога, здатного самостійно та творчо вирішувати професійні завдання відповідно до вимог сучасності, розуміти як суспільну значимість педагогічної діяльності так і індивідуальну. Погоджуємося з авторами, які розглядають компетентність у навчанні як інтегрований результат, що передбачає зміщення акцентів з накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок до формування і розвитку в учнів здатності практично діяти, застосовувати досвід успішної діяльності в певній сфері. Під педагогічною компетентністю розуміють індивідуальні можливості учителя, які дозволяють йому самостійно і ефективно реалізувати цілі педагогічного процесу.

Компетенцію трактують як відчужену від суб'єкта, наперед задану соціальну норму (вимогу) до освітньої підготовки майбутнього фахівця, необхідну для якісної продуктивної діяльності в певній визначеній сфері, тобто соціально закріплений результат, втілена мета, що збігається з взірцем в тій чи іншій мірі [2, 408–410]. А. Хуторський засвідчує, що освітня компетенція є сукупністю смислових орієнтацій, знань, умінь, навичок і досвіду діяльності учня по відношенню до певного кола об'єктів реальної дійсності, що є необхідними для здійснення особистісно і соціально значущої продуктивної діяльності. У відповідності з розподілом змісту освіти на загальний метапредметний, міжпредметний і предметний, науковець пропонує трьохрівневу ієрархію компетенцій: 1) ключові компетенції – належать до метапредметного змісту освіти; 2) загальнопредметні компетенції – належать до певного кола навчальних предметів і освітніх областей; 3) предметні компетенції – часткові по відношенню до двох попередніх рівнів компетенцій, такі, що мають конкретне висвітлення і можливість формування в рамках навчальних предметів. Автор виділяє такі ключові компетенції: ціннісно-смислові, загальнокультурні, навчально-пізнавальні, інформаційні, комунікативні, соціально-трудова, компетенції самовдосконалення [3]. Нам імпонує думка дослідника, який вважає, що проектування освіти на цій основі буде забезпечувати не тільки одноосібну предметну, але й цілісну компетентнісну освіту.

У рамках проекту ПРООН «Освітня політика та освіта «рівний-рівному» українськими педагогами було визначено такі ключові компетентності: уміння вчитись; соціальна, загальнокультурна, здоров'язберігаюча, громадянська, підприємницька компетентність; компетентності з інформаційних і комунікаційних технологій [4, 86–90].

Вважаємо, що педагогічна компетентність майбутнього вчителя містить здоров'язберігаючу складову, що визначається вміннями набутими під час вивчення дисципліни «Вікова фізіологія та валеологія». Ця дисципліна є однією з основних при підготовці педагогів, бо вивчає

нейрофізіологічні механізми психіки й поведінки, які ґрунтуються на принципі рефлекторного відображення зовнішнього світу. Ці знання необхідні для наукової організації педагогічного процесу: розуміння фізіологічних механізмів навчання й протікання рефлекторних реакцій людини – елементарної основи накопичення нових знань, навичок, умінь, що дає можливість пізнання основ навчання й виховання дитини. Для ефективної реалізації цілей навчально-виховного процесу вчителю необхідно враховувати особисті характеристики учнів, що можливо за умови сформованих умінь встановлювати закономірності індивідуального розвитку.

Компетентнісна модель фахівця, орієнтованого на сферу професійної діяльності, – це опис того, яким набором компетенцій повинен володіти випускник вищого навчального закладу, до виконання яких функцій він має бути підготовлений і який має бути ступінь його готовності до виконання конкретних обов'язків [5]. В. Байденко та інші дослідники вважають, що компетенції виступають як: характеристика здібностей особистості реалізовувати свої пізнання і досвід в успішній діяльності з високим ступенем саморегулювання, самооцінки, швидкої, гнучкої і адаптивної реакції на динамічні зміни сукупності умов середовища, в якому перебуває фахівець; одна з особливостей кваліфікацій (ступенів, рівнів); відповідність кваліфікаційним вимогам з урахуванням регіональних потреб і запитів на ринку праці; уміння виконувати особливі види діяльності і робіт в залежності від поставлених завдань, проблемних ситуацій та ін. Розвиток компетенцій є ціллю освітніх програм. Компетенції формуються у різних курсових одиницях і оцінюються на різних етапах [6].

Зважаючи на певну розбіжність поглядів щодо трактування понять «компетентність» і «компетенція», ми взяли до уваги положення Національної рамки кваліфікацій України – системного і структурованого за компетентностями опису кваліфікаційних рівнів, який призначено для використання органами виконавчої влади, установами та організаціями, що реалізують державну політику у сфері освіти, зайнятості та соціально-трудова відносин, навчальними закладами, роботодавцями, іншими юридичними і фізичними особами з метою розроблення, ідентифікації, визначення відповідності особи певним, конкретним, лише їм властивим ознакам, співвіднесення, визнання, планування і розвитку кваліфікацій.

У Національній рамці кваліфікацій визначено такі терміни:

- інтегральна компетентність – узагальнений опис кваліфікаційного рівня, який виражає основні компетентнісні характеристики рівня щодо навчання та/або професійної діяльності;
- компетентність/компетентності – здатність особи до виконання певного виду діяльності, що виражається через знання, розуміння, уміння, цінності, інші особисті якості;
- результати навчання – компетентності (знання, розуміння, уміння, цінності, інші особисті якості), які набуває та/або здатна продемонструвати особа після завершення навчання [7].

Опис кваліфікаційних рівнів включає знання, уміння, комунікації, автономність і відповідальність. Уміння – здатність застосовувати знання для виконання завдань та розв'язання задач і проблем. Уміння поділяються на когнітивні (інтелектуально-творчі) та практичні (на основі майстерності з використанням методів, матеріалів, інструкцій та інструментів) [7].

Педагогічна компетентність є інтегрованим результатом підготовки вчителя, шляхом до якого є індивідуалізація навчання.

У межах нашого дослідження виходимо з того, що «індивідуалізація навчання» це по-перше: така організація навчального процесу, що передбачає добір засобів, темпу навчання, враховуючи індивідуальні особливості тих, хто навчається; по-друге: низка навчально-методичних, психолого-педагогічних та організаційно-управлінських заходів, що забезпечують індивідуальний підхід (Г. Селевко, Б. Бройде, Р. Артамонова) [1, 5].

Оскільки індивідуалізація навчання включає різноманітні навчально-методичні, психолого-педагогічні, управлінські заходи, що передбачають індивідуальний підхід, організацію навчального процесу, що ґрунтується на індивідуальних особливостях учнів, майбутнім педагогам необхідно володіти набором знань про механізми життєдіяльності цілісного організму, вікові особливості його систем і органів та уміти застосовувати ці знання в педагогічній діяльності. Отже, педагог має володіти набором умінь, що формуються під час вивчення предметів біолого-валеологічної спрямованості, зокрема вікової фізіології та валеології.

Аналіз освітньо-кваліфікаційних характеристик та освітньо-професійних програм на пряму підготовки – 0101 – педагогічна освіта, дозволяє виокремити декілька виробничих функцій: дослідницьку, проектувальну, організаційну, управлінську, технологічну, контрольну, прогностичну та технічну, кожна з яких містить типові задачі діяльності, що реалізуються через уміння. Визначимо зміст умінь відповідно до типової задачі діяльності та змісту проектувальної виробничої функції, оскільки остання передбачає індивідуалізацію та диференціацію освітньо-виховного процесу. З

огляду на засади індивідуалізації професійної підготовки майбутнього вчителя, вважаємо за доцільне виокремити здоров'язберігаючу складову педагогічної компетентності. Для більш глибокого вивчення зазначеної проблеми вважаємо за необхідне деталізувати уміння, що необхідно формувати у майбутніх педагогів під час вивчення дисципліни «Вікова фізіологія та валеологія». Виділяємо декілька блоків умінь.

Блок 1. Для наукової організації навчально-виховного процесу уміти аналізувати механізми навчання й протікання рефлекторних реакцій людини – елементарної основи накопичення нових знань, умінь, навичок, що дає майбутньому вчителю можливість пізнання основ навчання й виховання дитини; уміти використовувати критерії індивідуально-типологічних ознак, визначати типи вищої нервової діяльності, темпераменту людини. Уміти систематизувати знання фізіологічних закономірностей росту і розвитку дітей, враховувати особливості функціонування організму в різних вікових групах, що ґрунтується на природничо-науковій основі підготовки фахівця і всієї системи освіти.

Обґрунтовувати взаємозв'язки будови та функцій елементів клітини, визначити взаємозв'язок будови та функцій тканин, систем. З метою системного вивчення фізіологічних закономірностей розвитку організму людини уміти визначати етапи індивідуального розвитку людини, критичні періоди пренатального та постнатального онтогенезу, часові межі вікових періодів та їх особливості; доводити єдність організму і середовища.

Блок 2. Для визначення особливостей росту й розвитку людини, функцій і механізмів життєдіяльності цілісного організму, його систем і органів, уміти аналізувати нейрофізіологічні механізми поведінки, які ґрунтуються на принципі рефлекторного відображення зовнішнього світу. Для встановлення етапів розвитку процесів уваги, сприйняття інформації, формування пізнавальних потреб уміти аналізувати діяльність центральної нервової системи, досліджувати спинномозкові рефлекси людини, здійснювати аналіз рефлекторної дуги, визначати час рефлексу, представляти схему утворення умовного рефлексу, механізму утворення тимчасового зв'язку, виникнення гальмування, аналізувати діяльність кори головного мозку на різних етапах індивідуального розвитку. Уміти доводити функціональне значення різних відділів центральної та периферичної нервової системи, використовувати у педагогічній діяльності знання про закономірності морфологічного та функціонального дозрівання відділів спинного та головного мозку у різні періоди індивідуального розвитку, уміти пов'язувати вікові особливості формування умовних зв'язків з функціональним дозріванням кори великих півкуль.

Блок 3. З метою розуміння закономірностей формування функцій у процесі індивідуального розвитку людини уміти аналізувати діяльність систем організму: опорно-рухового апарату, аналізаторів, обміну речовин та енергії, травної, серцево-судинної, крові, видільної, дихальної, ендокринної, нервової систем. Уміти аналізувати функції клітин крові, причини недокрив'я, роботу серця, визначати групи крові, оцінювати фізіологічні показники серцево-судинної системи: визначати частоту серцевих скорочень в різному віці, артеріальний тиск, характеризувати пульс, пояснювати вікові зміни систолічного та хвилинного об'єму серця, механізми адаптації серцево-судинної системи до фізичних навантажень; застосовувати на практиці знання про захисні системи, загартовування організму. Уміти визначати особливості будови і функцій органів дихання, типи дихання, механізми вдиху та видиху, аналізувати кількісні й якісні характеристики дихання; застосовувати знання про зміни фізико-хімічних властивостей повітря в навчальних приміщеннях, здійснювати спірометрію; аналізувати зміни з віком частоти і глибини дихальних рухів, хвилинного об'єму дихання, газообміну, вікові особливості регуляції дихання, оцінювати роль повітряного середовища в збереженні здоров'я.

Уміти визначати особливості будови і функцій травної системи та обміну речовин на різних етапах постнатального онтогенезу: аналізувати механізм транспорту поживного матеріалу з порожнини травного апарату в кров і лімфу, характеризувати основний обмін, енергетичний обмін в різних умовах, значення води, мінеральних солей, мікроелементів і вітамінів в процесі росту і розвитку дитини; використовувати у професійній діяльності знання про склад, енергетичну цінність харчових продуктів, норми харчування, складати харчовий раціон дітей різних вікових груп; здійснювати профілактику карієсу, шлунково-кишкових захворювань.

Уміти визначати особливості функціонування залоз внутрішньої секреції, значення гормонів у регуляції діяльності організму на різних етапах онтогенезу, стадії статевого дозрівання.

Уміти визначати вікові особливості будови і функцій видільної системи, шкіри, теплообміну організму дітей, механізм сечоутворення, причини енурезу.

Для отримання інформації про довколишнє середовище, для задоволення потреб організму людини, орієнтації у просторі і часі, уміти аналізувати діяльність сенсорних систем: зорової, слухової, нюхової, смакової, больової рецепції, механорецепції, терморецепції, шкіряного, вестибулярного, рухового аналізатору на різних етапах розвитку дитини; визначати оптичні властивості ока, гостроту зору, розуміти причини близорукості і далекозорості, зміни з віком акомодатії, аналізувати вікові особливості просторового бачення, світлового і кольорового відчуття в різному віці, акустичні властивості вуха; здійснювати заходи профілактики порушень зору та слуху у дітей.

Блок 4. З метою встановлення закономірностей поведінкових реакцій людини уміти визначати сукупність взаємопов'язаних нервових процесів, що відбуваються у вищих відділах нервової системи з урахуванням вікових особливостей. Уміти аналізувати рефлекторні шляхи, адже головною формою нервової діяльності є рефлекси і будь-яка функція, реакція організму відбувається через рефлекторний акт; оперувати поняттями – безумовні та умовні рефлекси. Умовні рефлекси є біологічною основою набуття нових знань та умінь, а їх рефлекторні дуги мінливі, своєрідні, індивідуальні.

Блок 6. Для правильної організації і проведення навчальної та виховної роботи з учнями, розробки і проведення валеологічних заходів, уміти використовувати знання, спрямовані на збереження, зміцнення та відновлення їх здоров'я з урахуванням індивідуальних особливостей кожного: розробляти рекомендації щодо харчування, режиму дня і відпочинку дітей, загартовування, здорового способу життя.

Уміти здійснювати аналіз фізіологічних вигинів хребта, обґрунтовувати час як фізичного так і розумового навантаження й відпочинку під час навчання, застосовувати принципи формування правильної постави у дітей; визначати відповідність розмірів меблів навчального закладу росту і пропорціям тіла дитини.

З метою забезпечення ефективності, безпеки та комфорту навчально-виховного процесу у навчальному закладі уміти поєднувати знання антропометричних показників дітей різних вікових груп з ергономічними.

Висновки. Таким чином, педагогічна компетентність майбутнього вчителя включає здоров'язберігаючу складову. Її ефективне функціонування забезпечується вміннями, що формуються під час вивчення предметів біолого-валеологічної спрямованості.

Перспективу подальшого розвитку теми вбачаємо у комплексному обґрунтуванні виробничих функцій на засадах індивідуалізації професійної підготовки студентів у вищій школі, що забезпечують науково-методичну основу формування педагогічної компетентності майбутнього вчителя.

Література

1. Болонский процесс (на основе опыта мониторингового исследования): глоссарий / [авт.-сост.: В. И. Байденко, О. Л. Ворожейкина, Е. Н. Карачарова и др.]; под науч. ред. д-ра пед. наук, профессора В. И. Байденко и д-ра техн. наук, профессора Н. А. Селезневой. – М. : Исслед. центр проблем качества подготовки спец., 2009. – 148 с.
2. Енциклопедія освіти / АПН України; [голов. ред. В. Г. Кремень]. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
3. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / за заг. ред. О. В. Овчарук. – К.: К.І.С., 2004. – 112 с. – (Б-ка з освітньої політики).
4. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій України: постанова Кабінету Міністрів України від 23 листоп. 2011 р. № 1341 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF>.
5. Селевко Г.К., Дифференциация обучения [Текст] / Г. К. Селевко, Б. А. Бройде, Р. Б. Артамонова. – Ярославль, 1995. – 54 с.
6. 6. Тархан Л. З. Компетентнісний підхід як інновація в навчанні майбутніх інженерів-педагогів / Л. З. Тархан // Вища школа. – 2010. – № 3/4. – С. 82 – 89.
7. Хуторской, А. В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты / А. В. Хуторской // Эйдос: интернет-журнал. – Режим доступу: <http://www.eidos.ru/journal/2002/0423.htm>.

Khatuntseva S.

Future Teachers' Pedagogical Competence Formation on the Ground of Individualized Training.

Berdiansk State Pedagogical University, Berdyansk, Ukraine

The article deals with problems of teachers' pedagogical competence formation on the basis of students' individualized professional training at higher educational establishments. It is stated that teachers'

pedagogical competence includes health keeping component. Particular attention is paid to the characteristics of skills, providing effective functioning of health keeping component. The dependence of the efficiency of the objectives of the educational process from teacher's skills to set up patterns of a pupil's individual personality is analyzed.

Keywords: *pedagogical competence, future teacher, skill, individualization of training, professional training.*